

Det tänkande-skrivande subjektet: Om minnesarbete som vetenskapligt arbetsätt och politisk handling

av Mona Livholts

1| Fundera över vad som blir ditt försvar givet att du skrivit en avhandling som har högre "sanningsanspråk" än en debattbok. (Kommentar av professor)

Mona Livholts är fil.dr i socialt arbete och vik lektor i genusvetenskap vid Kvinnovetenskapligt forum, Umeå universitet. Hon disputerade 2001 med avhandlingen "*Women", Welfare, Textual Politics and Critique*". Just nu arbetar hon med studien "Rädslans språk", där hon analyserar diskurser av (hoifull) maskulinitet i medias rapportering av våldtäkter, samt ett projekt kring feministisk teori, akademiskt skrivande och social förändring.

HON VAR VÄL FÖRBEREDD inför disputationen. Förberedelsen liknade förmodligen många andra doktorander med feministiska forskningsprojekt; stor noggrannhet och med högsta beredskap att försvara. Men utfallet av föreställningen blev oväntat. Opponenten var dialoginriktad och betygsnämnden gav hennes arbete positiv respons, vilket innebar att de som hon under hela doktorandtiden fruktat skulle tillintetgöra henne kom att bli hennes läsare. Oväntat, lägligt och olägligt på samma gång helt beroende på vilket perspektiv man såg det ifrån. En grupp akademiska läsare i den lokala omgivningen hade en helt motsatt uppfattning; ovetenskapligt löd kommentarerna som i huvudsak var avsedda för den del i avhandlingen som utgjorde minnesarbetet.

Det som presenterades var en sammanläggningsavhandling (Livholts 2001). Arbetet var i en mening traditionellt med fyra vetenskapliga artiklar och en ramberättelse. Men där fanns också

ett tillägg — ett individuellt minnesarbete. Det var skrivet utifrån temat i varje artikel och fångade ett gränsland i forskningsprocessen där akademiseringen av en kvinnlig doktorand synliggjordes, en plats av både privilegium och utsatthet, där hon insisterade på att skapa en *tänkandeskrivande* praktik och på så sätt erbjuda läsaren inblick i det akademiska livets procedurer och ritualer. Syftet var att arbeta med en metodologi för kritisk självreflektion i produktionen av akademisk kunskap. Det var aldrig ett försök att tillrättalägga *en* sanning som skulle gälla för kvinnliga doktorander med feministiska forskningsprojekt (och därför omöjligt att försvara utifrån "sanningsanspråk").

Å andra sidan kunde knappast någon som bemödade sig om att läsa undgå att känna igen några av de välkända formerna för kunskapsproduktion i ett svenskt akademiskt sammanhang. Men vad för slags bidrag till ny kunskap bidrog minnesarbete som vetenskapligt arbetssätt med? Var det inte bara en kvinnlig doktorands klagan över de villkor som just hon uppfattade som diskriminerande och söndrande för livet som helhet? Eller var det ett intressant försök att utveckla en metodologi för kritisk självreflektion kring den akademiska analys- och skrivprocessen? Var det ett vetenskapligt arbetssätt som möjliggjorde produktion av ny vetenskaplig kunskap samtidigt som det var en politisk handling?

Artikelförfattarens utgångspunkt är att minnesarbete är ett kreativt vetenskapligt arbetssätt som använts på ett flertal olika sätt i västerländsk feministisk teori; kollektivt på temat kropp och sexualitet (Haug m fl 1987), känslor (Crawford m fl, 1992) samt kropp och kunskap (Esseveld

1999; Henriksson m fl, 2000). Individuellt på temat kropp och kunskap (Widerberg 1995), som självreflektion i forskningsprocessen (Livholts 2001) och förprojekt (Widerberg 2002). Trots olikheter i arbetssätt och teman har minnesarbete några gemensamma utgångspunkter. Det bygger på en subjekt-subjektrelation, vilket motverkar traditionella uppdelningar av empiri/teori, praktik/teori, oss/dom. Det oundgängliga kravet på sanning utmanas i det gränsland av fakta och fiktion som minnesarbete öppnar för; genom skrivandet tar minnena form, reflektion görs möjlig och dialog kan komma till stånd. Den politiska handlingspotentialen är kopplad till subjektsskap, demokratiskt och dialogiskt förhållningssätt i kunskapsprocessen samt betydelsen att gestalta det situationella som rör makt och kön i en specifik samhällelig kontext.

För att illustrera dessa olika aspekter innehåller artikeln förutom övergripande resonemang kring minnesarbete även några egna minnesarbeten och kommentarer. Foucault (1993, s 18) beskriver kommentarens betydelse som 'att *äntligen* säga det som i tysthet artikulerades *där borta*' och i artikeln har kommentarerna funktionen av ordets diskursiva makt på det sättet. De är uttalanden gjorda av personer med hög vetenskaplig status i akademien (docent, professor) och illustrerar cirkulationen av omdömen om minnesarbete som vetenskapligt arbetssätt i ett svenskt sammanhang.

Möten med minnesarbete som vetenskapligt arbetssätt

Hennes första möte med minnesarbete var läs-

ningen av Karin Widerbergs bok *Kunskapens kön. Minnen, reflektioner och teori* (1995). Bilden av den diskriminering en vit heterosexuell kvinna utsattes för i en skandinavisk kunskapskontext väckte ilska, men sättet enligt vilket boken var skriven väckte också en längtan att skriva på ett sätt som skapade beröring och rörelse; ett skrivande som hon uppfattade som förbjudet i akademien. Förbudet var en del av den norm som riskerade kväva den kreativitet och analytiska skärpa som goda stunder av akademiskt analys och skrivarbete innebar. Hon anade inte då att mötet med minnesarbete skulle rädda avhandlingsprojektet den dag hon satte sig ner och allvarligt övervägde att avbryta sina forskarstudier.

När halva doktorandtiden förflutit upplevde hon hur kreativiteten och arbetslusten kvävdes genom de akademiska rummens begränsande villkor. Hon dränerades på energi genom de frågor som ställdes vid handledningar och i seminarierummet, vilket ledde till en fortsatt produktion av det hon uppfattade som innehållslösa textavsnitt. Teoretiska utgångspunkter och vetenskapliga arbetssätt var redan inskrivna i det akademiska livets praktik på institutionen och att inte följa normen för detta innebar bortslösad tid — onyttighet rentav! Men investeringen i forskarutbildningen, liksom längtan att forska drev henne framåt, och inspirerad av minnesarbete som vetenskapligt arbetssätt i Karin Widerbergs *Kunskapens kön* (1995) och skrivformen i Anja Snellmans *Rädslans geografi* (1995) påbörjade hon arbetet med minnesarbete.

Det första temat var akademiskt socialt arbete. Hon skrev ner minnen från det akademiska livet,

vardagslivet och från barndomen. De skrevs i tredje person utan genomtänkt ordnad tidsföljd. Att se hur texten växte fram väckte känslor som präglades av rädsla, tillfredsställelse, och i viss mån förvåning. Rädsla för vad som skulle hända när institutionens normer gällande kravet på tystnad sveks, tillfredsställelse över att ha funnit en form för skrivandet och publiceringen av det fragmentiserade, förvåning och glädje över att forskningen åter kändes meningsfull och den desorientering hon upplevt som ett hot mot hälsan avtog.

2| Att problematisera akademiskt skrivande öppnade upp för en process som innebar ett utforskande och kartläggande av den miljö och de relationer som var utgångspunkten för hennes dagliga arbete: byggnader, former, färger, diskussioner, kläder, material, tal, hot. Och på samma gång som insikter om disciplinerande processer i form av handlingar, tal och skrivande blev möjliga att greppa, blev de också möjliga att tala om och rikta kritik mot. Verkligheten utanför akademien började samexistera med verkligheten innanför och en *tänkandeskrivande* praktik tog form; det var en värld. (Livholts 2001, s 181)

Minnesarbete hade en läkande effekt, men innebar också svåra avvägningar i vad som kunde berättas och skrivas. Läsningen av andra minnesarbetsprojekt hjälpte henne vidare. Särskilt läsningen av några doktoranders minnesarbeten (Henriksson m fl 2000) där officiella texter om universitetets målsättningar speglades mot tankar och minnen från att vara i denna miljö som doktorand, liksom boken *Female Sexualization. A collective work of memory* (Haug m fl 1987), där det övergripande syftet var att få kunskap om sexualiseringen av kvinnokroppen som socia-

lisationsprocess. Arbetsprocessen i den senare publikationen innebar att varje deltagare skrev ner ett minne på temat ”kroppen” så detaljerat som möjligt. Sedan lästes de nedskrivna minnena av samtliga i gruppen, diskuterades och skrevs om igen. Den kollektiva minnesarbetsformen aktualiserade frågor kring den utsatthet det innebar att för henne skriva individuella minnesarbeten som en del av sin avhandling.

Samtidigt hyste hon tvivel att en kollektiv arbetsprocess skulle ha gjort det möjligt att säga det hon nu fick sagt med sina minnesarbeten. Maktrelationer mellan kvinnor föreföll henne en alltför sällan diskuterad fråga i ett svenskt akademiskt sammanhang, liksom den feministiska teorins allmängiltighet och stelhet. För henne var formen central för det hon ville säga, men att söka nya former för skrivande i ett svenskt akademiskt sammanhang framstod ganska snart som en risk.

Minnesarbete, feministiskt akademiskt skrivande och risk

3| Kaffemaskinen mullrar svagt. Hon ser den svartbruna, flytande, rykande vätskan träffa koppens botten och långsamt stiga. Hennes blick riktas mot den perfekta rundningen av muggens kanter, kontrasten mellan det svarta kaffet och det ljusgrå porslinet. Scenen med bryggningen av kaffet tar upp hela hennes synfält. Hon har slutat lyssna. Kvinnan bredvid henne har blivit till en suddig avbild av sig själv. Hennes mun tycks röra sig oavbrutet. När kaffet slutat rinna tränger professorns röst igenom med full styrka och hon tvingas lyssna till hennes avslutande kommentar: ”Du vill väl inte att folk ska säga: Där går hon som skrev den där udda avhandlingen?” (Eget minnesarbete januari 2004)

Udda. Fragmentariskt. Känslomässigt. Subjektivt. Personligt. Politiskt. Hon satt i det lånade rummet på Kvinnovetenskapligt forum under den sista tiden av avhandlingsskrivandet. Hon hade önskat den lösningen under det sista halvåret för att kunna skriva klart avhandlingen med de annorlunda formerna som hon kommit att tycka om. Annorlunda benämner hon det, inte udda.

Det var ett riskfyllt projekt. Det var skillnad på att tala och att skriva. Att skriva var mer av en risk, och det gäller särskilt om det som skrivits skulle ges ut för läsning till någon annan. Det som skrivits ner och lämnades ut till en församling av akademiska läsare (granskare) innebar att den bedömning som gjordes i forskarsamhället fick till resultat att det som skrivits blev kritiserat, omtalat, tystat, eller som skedde sällan — lovordat.

Den lokala miljön med sin akademiska kunskapstradition inkluderade eller exkluderade. Alla visste att det var så, och att lägga fram en text för granskning innebar att lämna ut sig till allt detta. En doktorands framtid var ganska förutsägbar på en akademisk institution eftersom den var så kopplad till relationen till de övriga forskarnas status och rangordning. I en sådan miljö blev det som uppfattades som ovanligt eller udda en riskfylld aktivitet och forskaren som skrev inordnade sig vanligtvis i de traditioner som garanterade beskydd.

Att analys- och skrivprocessen i feministiska forskningsprojekt utmanade traditionerna, blev tydligt i relation till minnesarbete. Utgångspunkten för dess förändrande praktik var att alla inblandade tillerkändes subjektstatus samtidigt som analysarbetet ständigt fokuserade på kön

och makt. Målsättningen att bidra med politisk frigörelse för både kvinnor och män hos den feministiska skribenten skapade spänningar i den akademiska texten; ämnet, forskaren, analysen och skrivandet blev intimt förknippat. Men en risk innebar alltid en möjlighet. När mallen luckrats upp blev det möjligt för en intresserad läsare att se något i den feministiska skribentens tilltal, i de kreativa mellanrummen.

Minnesarbete som kreativ skrivstrategi i gränslandet fakta och fiktion

4| Det tar tid att förstå hur avhandlingen ska läsas. Detta hänger samman med att textanalyserna bryts upp med hjälp av minnesfragment och självreflektioner, lika spännande som att tjuvtitta i någons dagbok. (Kommentar av docent)

Det fanns inte längre en dag när inget blev skrivet. Minnesarbete var en krävande arbetsprocess, men ytterst kreativ, meningsfull och spännande. "Jag" blev "hon", men också "dem", "vi", "oss", "främlingar". Hon förnam textens närhet och samtidigt dess förfrämligande genom tekniken att skriva i tredje person. Minnen utgjordes av miljöer, kroppar, blickar, tal. Hon var både forskare och informant, men inte minst skrivande subjekt, akademisk skribent och författare. Den akademiska skribentens position som författare var underskattad i vetenskapliga sammanhang. Hon såg det så. Det betydde inte att vetenskapliga texter inte var vetenskapliga och istället skönlitterära eller något annat. Men att inta positionen av skrivande subjekt innebar att jag blev sin egen

läsare samtidigt som texten placerade sig i ett nätverk av andra akademiska texter.

Minnesarbete innebar att arbeta i ett gränsland där det som skrevs var lika mycket fakta som fiktion. Det som skrevs ner hade i en mening hänt eftersom hon mindes och skapade mening i tillvaron utifrån hur hon mindes. Samtidigt var det inte den enda möjliga beskrivningen. Men de som kritiserade hennes sätt att minnas som "felaktigt" kunde inte veta något om saken så länge de inte själva bemödat sig om att genomföra minnesarbete. Om de skrivit ner sin berättelse i tredje person så skulle det skrivna genast flytta sig en bit bort. Skribentens placering och upplevda situation blev blicken som var perspektivet som gjorde tolkningen och skapade empiri. De skulle ha försatt *sig själva i reflexivitetens rum*.

Gränsen mellan fakta och fiktion fick näring genom det fragmentariska arbetssätt minnesarbete innebar. Livet blev mer begripligt när fragmentiseringen fick framträda. Minnesarbete placerade kilar i den dominerande lineära tidsuppfattningen, i följdriktigheten av då och nu. Det innebar att det *tänkandeskrivande* subjektet vägrade underordning i termer av kontroll, förutsägelse och kategorisering. Istället skapades en subjektiv kroppstid — en frigörande praktik där subjektet var i 'dialog med världen' (jmf Fahlgen 1999, s 209).

Det som kallades fakta och fiktion blev till slutpunkter på reglerande praktiker, och det var i mellanrummet mellan dessa ändrar hon bjöd in läsaren till en resa i akademiska rum.

5| Hon ville tala om för världen vad som pågick! Tänk om hon skulle tillhandahålla en reseguide för besökare?: Välkommen till

en exkursion i de marker där rädlans språk härskar! Sedan skulle hon erbjuda dem en resa då de skulle upptäcka en Ny Värld — universitetet som ett samhälle i miniatyr — med alla dess diskriminerande praktiker. De kunde få besöka ett personalmöte där frågor om jämställdhet togs upp (bli vittnen till hur diskussioner kring jämställdhet gradvis formades till personliga förolämpningar; hur ironi och mäns skämt inte bara var möjliga utan fick stöd av ansvariga personer på institutionen genom deras tystnad); de skulle bli inbjudna till ett klassrum där frågor kring kön och etnicitet togs upp (där den kvinnliga läraren bryskt avbröts bara utifrån de grunderna att hon bedrev undervisning kring dessa frågor); de kunde också få besöka ett seminarium där en kvinnlig doktorand presenterade sitt feministiska forskningsprojekt (få lyssna till hur frågor utan relevans för arbetet förpassade både projektet och doktoranden till utanförskap i det akademiska livet). Naturligtvis fanns ett villkor för de som ville delta i denna resa. De måste avge ett löfte att aldrig berätta om vad de sett. Hon skulle också informera dem om att *om* de berättade för någon, skulle de olyckligtvis utsätta sig för risken att få ryktet som någon som var ganska konstig, som hade personliga problem, som inte kunde samarbeta och överdriver problem som inte existerar. (Livholts 2001, s 178)

I mellanrummet mellan fakta och fiktion skedde denna resa; högst illusorisk, högst realistisk. Att berätta för omvärlden om den behandling frågor kring jämställdhet, kön och etnicitet fick i akademiska rum innebar att "tala ut" i en offentlig institution om maktrelationer och livsvillkor; en politisk handling.

Minnesarbete, feministisk teori och politisk handling

6| Klipporna ger svalka den dagen. De ligger där bredvid varandra. Hans hud är det hon vet

och det hon ser. Mjuk, varm, tunn, silkeslen. Tidsskriften är rosa och står i bjärt kontrast till de brungrå klippställarna. Havet är i rörelse; det ger ifrån sig ett regelbundet brusande ljud. Pålithet är det ord hon tänker på. Det återkommande och regelbundna med vattnets vågskvalp. Tidsskriften innehåller en intervju där Toril Moi samtalar med Judith Mitchell. Deras samtal är av betydelse för henne och honom där och nu. I mellanrummet av barnens närvaro och vågskvalpets pålithet bär deras röster mellan sig aktualiteten av förändringen. Den som de känner och vill. Delad förståelse för det som de inte förmår genomföra fullt ut. Samförståndet, närheten, respekten, kärleken, tilliten; möjligt i den stunden, den sommaren, där vid havet. (Eget minnesarbete, januari 2004)

Om feminism är en rörelse för förändring av ojämlika relationer av kön och makt och feministisk teori legitimerar sin existens i relation till en sådan rörelse — vad innebär det att skriva feministisk teori? Den återkommande, skavande frågan. Teorin. Den ständigt på undantag satta. Stelnad i sina former. Inklämd under en egen rubrik i uppsatser på olika nivåer i akademiska utbildningar och i flertalet av de vetenskapliga arbeten hon läst.

Teorin som får definieras utifrån vad den inte är.

Feministisk teori söker sina former.

Ständigt stadd i sökande.

Minnesarbete är ett vetenskapligt arbetssätt som gör det möjligt att skriva feministisk teori utan att göra anspråk på allmängiltighet och därmed sätta stängsel kring kategorin kvinnor. Att skapa feministisk teori är intimt förknippat med närhet till känslor och levd erfarenhet och i avhandlingen var skrivandet en emancipatorisk strategi för det *tänkandeskrivande* subjektet

som vägrade uppsplittring. För henne var det en ontologisk aktivitet som innebar att inte skilja varande från kunskap. Om teorin skulle få vara något mer än motsatsen till empiri så överskred den teori-praktik dikotomin, men för det som rimligen existerade däremellan fanns i språket ironiskt nog inget ord som hon kände till.

Feministisk teori var kritisk teori. Som sådan drog den upp tankelinjer som var analytiskt användbara samtidigt som de förändrade bilden av läsarens situationella betingelser. Om målet var att verka för social förändring genom skrivandet måste författaren avkrävas att illustrera samtidigheten i olika aktiviteter i det sociala livet. Det var en inbjudan till läsaren att reflektera över och omvärdera sin plats i ett nätverk av kön och makt och förmedla upplevelsen av förändringens angelägenhet, pockande aktualitet. För att teorin skulle ha potential att uppfattas som aktiv och handlingsinriktad krävdes författarens närvaro, subjektivitet och den makt känslor hade att förändra. Däri låg möjligheten till dialog och möten.

7| Livholts originalitet visar sig i både problemformuleringar, analys och metod. Det metodologiska greppet bör särskilt framhållas

som nydanande och fruktbart för analysen. Detta är utan tvivel en avhandling som bör diskuteras, inte minst för att minnesarbete som subjektiv metod kan vara ett problem — vetenskapligt och forskningsmässigt. Vad finns kvar av vetenskapen om intersubjektiviteten som idé inte längre får något utrymme? (Kommentar av docent)

☆☆☆

INBJUDAN ATT SKRIVA debatt i Sociologisk forskning erbjöd henne talutrymme. Att skriva om minnesarbete i ett vetenskapligt sammanhang framstod initialt som en kreativ och lustfylld aktivitet. Men att skriva på svenska i en tidsskrift som lästes i den lokala miljön gjorde skrivprocessen till ett tvivlets process på ett flertal sätt. Artikeln innebar att det *tänkande*-skrivande subjektet sökte placering i ett nätverk av texter skrivna på svenska i ett svenskt akademiskt sammanhang; att söka placering mellan det originella och det udda. För det fanns inget ord eller någon plats hon kände till.

★ Referenser

Esseveld, J (1999) "Minnesarbete". K Sjöberg (Red) *Mer än kalla fakta. Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.

Fahlgren, S (1999) *Det sociala livets drama och dess manus. Diskursanalys, kön och avvikelser*. Akademisk avhandling, Studier i socialt arbete nr 29. Umeå universitet.

Crawford, J, Kippax S, Onyx J, Gault U, and Benton, P (1992). *Emotion and gender. Constructing meaning from memory*. London: Sage Publications.

Foucault, M (1993) *Diskursens ordning*. Stockholm: Brutus Östlings förlag.

Henriksson, M, Jansson, M, Thomsson, U, Wendt Höjer, M and Åse C (2000) "I vetenskapens namn. Ett minnesarbete",

Kvinnovetenskaplig tidskrift (1): 5-25.

Livholts, M (2001) 'Women', Welfare, Textual Politics and Critique. Different categories of 'women', the making of welfare states and emancipation in a Nordic welfare state context. Akademisk avhandling, nr 34, Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet.

Snellman, A (1995) *Rädsans geografi*. Stockholm: Norstedts förlag.

Widerberg, K (1995) *Kunskapens kön. Minnen, reflektioner och teori*. Stockholm: Norstedts förlag.

Widerberg, K (2002) *Kvalitativ forskning i praktiken*. Stockholm: Studentlitteratur.

